

Om bruken av begrepet arbeid

Hanne Heen

seniorforsker, sosialantropolog
Arbeidsforskningsinstituttet.
hanne.heen@afi-wri.no

Abstract

The article discusses the concept of work. Velferdsmeldingen, a report from the government to the Parliament elaborating the relationship between work and welfare, is analyzed with regard to its use of the word "work". This is compared to two alternative work concepts, one developed by anthropologist Cato Wadel, the other by the sociologist Miriam Glucksmann. In Velferdsmeldingen, work is used synonymously with paid work, meaning that work is conceived in an abstract sense. In contrast, Wadel and Glucksmann both advance concepts of work pointing at concrete social realities, even if their positions differ. Wadel argues that all activities contributing to the maintenance of social values should be seen as work, while Glucksmann defines work in terms of economy understood as that which is necessary to uphold the material survival of society.

The article argues that when conclusions about the social consequences of work are based on the notion of work conceived as an abstract category, as in Velferdsmeldingen, two analytical levels are being confused. However, it also argues that this confusion is understandable, given the multiple meanings of the work concept.

Keywords: Concept of work, paid work, abstract work, unpaid work, voluntary work, language games.

*Innledning**

Språket er en integrert del av den sosiale virkeligheten. Det er gjennom språket vi griper og forstår og delvis konstruerer den sosiale realiteten, og språket

er et viktig element i vår forståelse av oss selv. I et slikt konstruktivistisk syn på språk legges det ofte vekt på at språket og språkbruken blir uttrykk for og bærer av visse typer sosiale interesser, noe som innebærer at de som har kontroll over språket, får avgjørende innflytelse på hvilke sosiale realiteter som kan gripes (Blakar, 2006; Grint, 2005). Ser man på bruken av spesifikke ord, finner man at det ofte er mulig å velge mellom flere ord for det samme, men ulike ord utløser ofte forskjellige assosiasjonskjeder, og de har ofte forskjellig verdimesig og emosjonell ladning. Valg av ord innebærer derfor ofte et valg av perspektiv, og kan være et uttrykk for bestemte oppfatninger og/eller interesser (ibid). På den annen side står vi ikke fritt i forhold til hvordan vi bruker språket. Skal vi ha et håp om å bli forstått, må ordene og setningene bety omtrent det samme for dem som utveksler språklige tegn.

Wittgenstein introduserer begrepet språkspill for å peke på at et ord eller uttrykk får sin mening gjennom den praktiske sammenhengen det inngår i. Det å forstå og bruke et begrep innebærer beherske det språkspillet det inngår i. Disse språkspillene er imidlertid ikke isolerte språklige fenomener, men er knyttet til en livsform; de utgjør en del av våre liv (Wittgenstein, 1997). Wittgenstein understreker at språk aldri er fullstendige, de kan alltid utvides til å si noe nytt. Han sammenlikner språket med en gammel by som er sammensatt av trange gater og plasser med gamle og nye hus og med tilbygg fra ulike perioder (ibid). Noen bygninger vil gå ut av bruk og falle sammen, andre steder vil det bygges nye hus og gater, kanskje hele bydeler. På den ene siden er altså språket fleksibelt og kan brukes til å si noe nytt. På den annen side har det sine regler og konvensjoner som må følges hvis det (nye) vi sier skal være forståelig. I tillegg må alltid språk forstås i kontekst, og det skaper kontekst.

Det er også verd å merke seg at når det gjelder å velge et perspektiv eller få fram et poeng, er det som *ikke* sies ofte like viktig som det som sies. Det er derfor ikke alltid tilstrekkelig å begrense seg til teksten som den står hvis man skal avdekke et forhold mellom språk og makt eller språk og perspektiv. Finnes det ikke muligheter til å forholde seg til alternative beskrivelser eller en virkelighet utenfor teksten, fremstår teksten oftere som selvfølgelig og udiskutabel. Dette fører til at all diskusjon må foregå innenfor de rammer som teksten trekker opp, og premissene for diskusjonen er gitt. Dette har klare likheter med Stein Bråtens begrep om modellmakt (Bråten, 1972).

De færreste ord eller begreper er rene representasjoner eller betegnelser på gitte, klart avgrensbare fenomener. Dette gjelder også for mange vitenskape-

lige begreper, ikke minst innenfor samfunnsforskningen. Også her får begrepene sin betydning gjennom den sammenheng de inngår i. Det betyr at spørsmål som ”hva er” sjelden vil ha et klart og entydig svar. I stedet må både spørsmålet og eventuelle svar forstås og fortolkes innenfor den sammenheng de inngår i, en sammenheng som igjen oftest kan kontekstualiseres, og der også ulike interesser og maktforhold er mer eller mindre til stede.

I denne artikkelen skal jeg diskutere begrepet arbeid i lys av de perspektiver som er trukket opp innledningsvis. Hoveddelen av artikkelen består i å kontrastere hvordan begrepet brukes i en politisk sammenheng, eksemplifisert gjennom Velferdsmeldingen (St.meld. nr. 35, 1994-1995) mot andre måter å forstå og avgrense arbeid på. En av målsettingene er å vise hvordan begrepsbruken i Velferdsmeldingen er uttrykk for et bestemt perspektiv når det gjelder arbeid spesielt og implisitt også når det gjelder samfunnsforståelse. Mer konkret er artikkelen bygd opp på følgende måte: Først gir jeg en kort historisk bakgrunn for vår forståelse av arbeid og arbeidsbegrepet. Deretter følger en gjennomgang som – for å foregripe – konkluderer med at i Velferdsmeldingen brukes begrepet arbeid synonymt med lønnsarbeid. Deretter følger et forsøk på å bestemme og avgrense lønnsarbeidet gjennom å lete etter definitoriske trekk ved slikt arbeid. I avsnittet som følger, settes Velferdsmeldingens forståelse av arbeid i relasjon til annen bruk av begrepet eksemplifisert gjennom noen samfunnsforskere med ulike alternative perspektiver. Artikkelen konkluderer med noen betraktninger over hvorfor det er viktig å diskutere bruken av begrepet arbeid.

Noen historiske forutsetninger for utviklingen av moderne arbeidsbegrep(er).

Forståelsen av hva arbeid er, er alltid knyttet til samfunnets organisering, og et generelt begrep om arbeid er en relativt ny oppfinnelse. I den førindustrielle verden var arbeid bare tenkelig i bestemte, konkrete former, som spesifikke typer av arbeid (Kildal, 2005). I disse tidligere samfunnsformasjoner var husholdet rammen for både produksjon, bytte og konsumpsjon, og arbeidet var en integrert del av det daglige livet, både i fest og hverdag. Husholdet var rammen om en total livsform der både menn, kvinner og barn arbeidet. Arbeid var ingen avgrenset økonomisk aktivitet, men en integrert del av husholdets og lokalsamfunnets liv (Solheim, 2007). Parkin (1979) peker

for eksempel på at i beskrivelser av England før industrialiseringen, fremsto arbeid og fritid (leisure) som kategorier som sømløst gled over i hverandre. Rituelle feiringer og festivaler var knyttet til sesongvariasjoner i landbruket, og fremsto derfor heller ikke som adskilt fra arbeidet. Også mange antropologiske beskrivelser fra andre deler av verden peker på at det ikke er mulig å skille klart mellom arbeid og ikke-arbeid, men at arbeid inngår som en integrert del av livet som helhet (Schwimmer, 1979). I begreper som betegner det vi ville kalle for arbeid, inngår ofte relasjonelle bestemmelser, altså ikke bare hva som gjøres, men også sammen med hvem og eventuelle avtakere av produktet kan være inkludert. Denne type kategorisering av arbeid kan vi hos oss fremdeles finne innenfor husholdssfæren. "Jeg må hjem og lage middag", sagt av en gift kvinne med barn, vil implisitt bety at hun skal lage middag til seg selv og hele eller deler av sin familie, og det impliserer også at de skal spise den sammen. I alle eksemplene kan dette også konseptualiseres innenfor Wittgensteins begrep om at det å være en kompetent deltaker i et språkspill samtidig er å være en del av en livsform. Det er ikke tilstrekkelig å kjenne ordenes eller setningenes betydning, man må også være fortrolig med den praksis de eksisterer innenfor eller henviser til. Ikke dermed sagt at dette ikke også skulle være tilfellet med det generelle begrepet arbeid, men livsformen vil der være en annen.

Både den samfunnsmessige organiseringen av arbeidet, og hvordan det ble forstått og verdsatt, endret seg med opplysningstiden og industrialismen, selv om kimene til denne endringen hadde oppstått tidligere (Helldén, 1979; Tilgher, 1977). Ved inngangen til det moderne samfunnet ble det økonomiske feltet skilt ut som et eget samfunnsmessig område, og husholdssfæren ble underordnet markedssfæren, konseptuelt så vel som praktisk (Solheim, 2007). Dette innebar at "arbeid" ble identifisert med den produktive og verdiskapende virksomheten som foregikk utenfor husholdet. En side ved denne utviklingen var at produksjonslivet, arbeidet og den offentlige sfære generelt, ideologisk og i all hovedsak også praktisk, ble forbeholdt menn, mens kvinnene forble knyttet til husholdssfæren. Praksis kunne imidlertid variere mer enn det ideologien tilsa. Kvinner har for eksempel deltatt i lønnsarbeid fra industrialismens barndom, til tross for en samfunnsmessig forståelse av at det fantes en naturgitt forskjell på menn og kvinner som gjorde kvinner usikket til å være deltakere i det offentlige liv (Pateman, 1988; Solheim, 2007). Moderniseringsprosessen medførte at kvinners (og menns) husholdsarbeid gradvis mistet sin karakter av å være arbeid og i stedet ble kategorisert som repro-

duksjon, uproduktivt arbeid eller konsum, en privat kategori som befant seg utenfor det egentlige økonomiske og samfunnsmessige domene.

I tråd med dette fikk arbeidet også en abstrakt kvalitet. Den som kanskje klarest har beskrevet det abstrakte arbeidet og forutsetningene for dette er Marx (Marx, 1970). Utviklingen mot en kapitalistisk produksjonsmåte innebar at bruksverdien til de enkelte produkter ble underordnet deres bytteverdi; innenfor en kapitalistisk produksjonsmåte, er det bytteverdien av et produkt og ikke dets bruksverdi som fremstår som det viktigste. Fra kapitaleierens side er det profitt som er målet, og for ham er det i prinsippet uinteressant hva som produseres så lenge dette målet oppnås. Denne utviklingen innebar imidlertid også at arbeidskraften fikk en allmenn kvalitet uavhengig av hva den produserte. Denne kvaliteten var arbeidskraftens evne til å produsere profitt for kapitaleieren. Derved fikk arbeidskraften som sådan, en bytteverdi; den ble omsettbart på et marked. Dette er ifølge Marx grunnlaget for at vi kan ha et begrep om abstrakt arbeid, en idé som ikke hadde eksistert tidligere (ibid). Også i tidligere tider fantes det lønnsarbeid i mange samfunn, men omfanget hadde alltid vært begrenset. Først med kapitalismen ble lønnsarbeidet den samfunnsmessig dominerende formen for arbeid.

Hannah Arendt (1996) peker på noe av det samme, men ut fra et noe annet perspektiv. Hun skiller mellom "kroppens arbeid" og "håndens verk", knyttet til henholdsvis mennesket som naturvesen og mennesket som skaper av en verden bestående av materielle produkter med en varighet utover det umiddelbare forbruket. Kroppens arbeid (labour) utføres for å vedlikeholde livsprosessene, det handler om å fremskaffe forbruksvarer som konsumeres nesten like raskt som de produseres og som ikke etterlater seg varige spor. Med håndens verk (work), som i den norske oversettelsen kalles produksjon, mener hun arbeid som etterlater seg noe varig, noe som forblir i verden og er med på å gi verden den menneskeskapte karakteren den har. Disse produktene skaper den genuint menneskelige verdenen som er noe mer enn det som frembringes gjennom kroppens arbeid. Mens resultatet av kroppens arbeid *forbrukes*, så *brukes* resultatet av håndens verk.

Ifølge Arendt forvandler imidlertid all produksjon seg til arbeid i det øyeblikket man ikke lenger anser dets produkter som ting med en konkret eksistens i verden, men som resultat av den levende arbeidskraften og som en funksjon av livsprosessen, noe som blant annet Marx gjorde. Det konkrete som arbeidskraften frembringer, blir derigjennom et slags "avfallsprodukt" av aktiviteten (s. 95), og ikke lenger noe som bidrar med nye gjenstander til ver-

dens bestand av konkrete ting. Dette innebærer at det ikke lenger bare er kroppens arbeid som knyttes til livsprosessen, men at også håndens arbeid blir degradert til sikringen av livets nødvendigheter – til å opprettholde levestandarden. Dette fører i sin tur til at arbeidet får en absolutt forrang i forhold til andre aktiviteter, som blir redusert til hobbyer. Motsetningen til arbeidet knyttet til mennesket som naturvesen blir ikke lenger produksjon eller håndens verk, men lek. Det hun sier er vel egentlig at vi har fått et skifte i perspektiv på arbeid/produksjon. Mens spesielt produksjonens bruksverdier tidligere var det essensielle, dvs. å skape varige gjenstander og forandre den materielle verden, er det nå selve det å produsere, selve aktiviteten som er avgjørende. Dette har mange likhetstrekk med Marx' perspektiv som sier at bruksverdien er underordnet bytteverdien eller sagt på en annen måte – at et produkts viktigste bruksverdi er dens bytteverdi, men i motsetning til Marx mener hun at dette ikke er en vei mot menneskets frigjøring men tvert imot at konsekvensen blir at alt blir underlagt tvangen ved det nødvendige.

Oppsummeringsvis kan man si at med utskillelsen av produksjonen og arbeidslivet som et eget samfunnsmessig felt, var også grunnen lagt for et generelt begrep om arbeid. Samtidig ble begrepet mangetydig. På den ene siden fikk ordet en abstrakt betydning i den forstand at det ble brukt som betegnelse på alle aktiviteter som var organisert på en særegen samfunnsmessig måte, nemlig de som ble utført som lønnsarbeid. I denne betydningen kan man bruke begrepet arbeid helt uavhengig av hva aktivitetene faktisk består i. På den annen side fikk begrepet arbeid også et generelt kvalitativt innhold ved at det blir brukt om en rekke ulike typer av konkrete aktiviteter både innenfor og utenfor lønnsarbeidets rammer. Begrepet arbeid peker altså delvis mot en spesifikk type organisering av virksomhet på samfunnsmessig nivå, delvis peker det mot helt konkrete aktiviteter.

Vanligvis skiller man ikke mellom disse nivåene når man snakker om arbeid. Dette gjør at diskusjoner om hva som er arbeid ofte foregår på flere nivåer samtidig uten at man er seg dette bevisst. Dette viser seg blant annet ved at det sjelden settes spørsmålsteget ved om lønnsarbeid er arbeid, mens det alltid kan diskuteres om aktiviteter utenom arbeidsmarkedet kan eller bør kalles arbeid. Det legges ulike kriterier til grunn for å avgjøre om noe er arbeid innenfor eller utenfor arbeidsmarkedet. Er en viss type aktivitet inntektsgivende, er dette oftest tilstrekkelig til å kalle den for arbeid. Er den ikke inntektsgivende, legges derimot andre kriterier til grunn for å avgjøre om det kan kalles arbeid eller ikke, for eksempel om det er nyttig, nødvendig, gjøres for

andre eller liknende. Når det gjelder lønnsarbeid, er denne type kriterier ikke nødvendige, og de trenger heller ikke være oppfylt. Lønnsarbeidet har innebygd i seg sin egen begrunnelse for at det er arbeid, mens dette ikke gjelder for aktiviteter utenom arbeidsmarkedet. Det ser altså ut som det finnes en type asymmetri her som bunner i at lønnsarbeidet i vårt samfunn har en hegemonisk stilling som arbeid.

Arbeidslinja og bruken av begrepet arbeid

Politiske dokumenter, som for eksempel stortingsmeldinger, er ideologiske og verdibaserte dokumenter. De beskriver (eller konstruerer) virkeligheten ut fra et bestemt ståsted og uttrykker en bestemt politisk forståelse. Både i saksbeskrivelser, konklusjoner og analyser vil et bestemt samfunnssyn komme til uttrykk. Dette gjør at dokumentene i høy grad blir normative, også langt ut over de anbefalinger som eksplisitt kommer til uttrykk. I dette avsnittet skal jeg ta utgangspunkt i Velferdsmeldingen (St.meld. nr. 35 (1994-1995)) som er sentral i beskrivelsen av den såkalte arbeidslinjen i norsk politikk. Dette er et viktig tema i norsk politikk generelt og i velferdspolitikken spesielt, og meldingen er et sentralt dokument for å forstå hvordan det tenkes omkring arbeid i slike sammenhenger. Jeg vil derfor undersøke hvordan begrepet arbeid brukes i denne meldingen, og diskutere hvilken samfunnsforståelse som ser ut til å ligge til grunn for bruken av begrepet arbeid.

Gjennomgående brukes begrepet arbeid i dokumentet, men ord som yrkesarbeid, yrkesdeltakelse og deltakelse på arbeidsmarkedet brukes også. At ordet arbeid brukes synonymt med inntektsgivende arbeid, viser seg tydelig ved at meldingen fremstiller det som om det er en direkte sammenheng mellom arbeid og det å forsørge seg selv. Det heter for eksempel at arbeid gir den enkelte økonomisk selvstendighet (s. 89). Høy sysselsetting ses som avgjørende for å sikre velferden økonomisk, både for enkeltmennesker og samfunn (s. 17). Meldingen gjør en klar kobling mellom høy verdiskaping og høy sysselsetting, og mellom selvforsørgelse og yrkesaktivitet.

At det trekkes fram at (lønns)arbeid gir den enkelte økonomisk selvstendighet innebærer imidlertid ikke at ikke dette også kan oppnås på andre måter, noe som jo også er et grunnleggende trekk ved velferdsstaten. Meldingen sier da også at liten arbeidsevne eller arbeidsledighet ikke skal medføre utrygghet, og velferdsordningene skal sikre inntekt for ikke-yrkesaktive og bidra til en ri-

melig fordeling av inntekt (s. 89). Samtidig pekes det på at slike ordninger skal utformes slik at de motiverer til arbeid (s. 89), noe som kanskje likevel innebærer at det bygges inn et element av utrygghet i dem. Et grunntrekk ved velferdsstaten er at lønnet arbeid ikke er en forutsetning for forsørgelse for den enkelte, og meldingen fremstår derfor som tvetydig i sin kobling av arbeid og økonomisk uavhengighet.

I meldingen fremstår det videre som om forholdet mellom lønnet arbeid og verdiskaping er entydig. Lønnet arbeid gir automatisk en samfunnsmessig verdiskaping, og høy sysselsetting er nødvendig for høy verdiskaping. Om dette faktisk er tilfelle, kan problematiseres; for eksempel Rifkin (1995) argumenterer for at den nåværende teknologiske og økonomiske utvikling i en åpen, globalisert økonomi, vil medføre vekst uten tilsvarende øking i behovet for arbeidskraft, såkalt "jobless growth". Man kan også sette spørsmålsteget ved om alt lønnsarbeid faktisk er verdiskapende, og om det ikke foregår verdiskaping også utenom arbeidsmarkedet. Ut fra dokumentet ser det imidlertid ut som om den eneste samfunnsmessige verdien som er relevant, er den som kan måles i penger.

I andre meldinger argumenteres det for at også andre verdier enn penger er viktige i en samfunnsmessig sammenheng. I stortingsmeldingen "Frivillighet for alle" (St.meld. nr. 39, 2006-2007), heter det blant annet at frivillige organisasjoner yter uvurderlige bidrag til samfunnet, blant annet gjennom omfattende ulønnet innsats, og at verdien av denne innsatsen "er enorm" (s. 11). I Velferdsmeldingen ser det imidlertid ut som om all verdiskaping er knyttet til deltakelse på arbeidsmarkedet.

Man kan også stille spørsmål om alt lønnsarbeid er verdiskapende i en større sammenheng. Fra et annet perspektiv enn det snevert penge-økonomiske kan man spørre seg om for eksempel produksjon av helseskadelige produkter eller deltagelse i et sykdomsfremkallende arbeidsmiljø er verdiskapende eller det motsatte. Det har også tidligere vært reist til dels sterk kritikk mot å tenke at samfunnsmessig verdi entydig er knyttet til det som kan måles i penger, uavhengig av hva som faktisk produseres eller av hvilke andre konsekvenser det får for samfunn og natur (Waring, 1988).

Det andre spørsmålet handler om verdiskaping utenom arbeidsmarkedet. Ubetalt arbeid berøres ikke i dokumentet, verken i forhold til verdiskaping eller som middel til forsørgelse, f. eks. som husarbeid innenfor en ekteskape- lig forsørgelsesrelasjon. Heller ikke diskuteres det ubetalte arbeidets betydning for velferd generelt. Samtidig vet vi at det ubetalte arbeidet utgjør en betyde-

lig andel av samfunnets totale arbeidsinnsats. Pengeverdien av det ubetalte husholdsarbeidet i Norge anslås til omkring 40 % av brutto nasjonalprodukt (Koren, 2001)¹ og i tillegg deltar svært mange i organisert frivillig arbeid. I 2004 ble det for eksempel utført nesten 200 millioner timer frivillig arbeid i Norge, noe som kan anslås til 110 000 fulle årsverk eller ca. halvparten av det arbeidet som utføres i industrien (Sivesind, 2006). Både frivillig arbeid og hus- og omsorgsarbeid gir med andre ord viktige bidrag til å opprettholde et høyt velferdsnivå. En forståelse av arbeid som kun ser det som foregår innenfor lønnsarbeidets og markedets rammer som samfunnsmessig nyttig, er derfor i beste fall begrenset, i verste fall direkte villedende.

I Velferdsmeldingen understrekes også arbeidets sosiale betydning. Det sies at arbeidet har en egenverdi for den enkelte i form av inntekt, sosial tilhørighet og deltakelse (s. 17), og gir den enkelte mulighet til å realisere egne evner og muligheter (s. 89). I andre sammenhenger understrekes også at arbeid gir selvaktelse og muligheter for identitetsutvikling samt en fast struktur som kanskje er viktigst for dem som ikke har så mange holdepunkter i livet (Kildal, 1998). Også dette er antakelser som kan problematiseres. Empirisk sett vil arbeidets sosiale betydning variere, blant annet avhengig av type arbeid og arbeidsmiljø. Dessuten bør ulike typer av marginalisering holdes fra hverandre, og ikke minst bør økonomisk marginalisering, dvs. tap av grunnleggende økonomiske ressurser, holdes adskilt fra andre typer marginalisering. Kildal (ibid) viser for eksempel til undersøkelser som tyder på at den danske velferdsstatens universelle ordninger potensielt kan forhindre at arbeidsløshet medfører sosial og politisk marginalisering, blant annet fordi universelle ordninger bidrar til at det sosiale stigmaet som ofte følger med å være arbeidsløs, blir mindre.

Ved å insistere på at sosial integrasjon og andre positive effekter er knyttet til lønnsarbeidet som sådan, understrekes derimot lønnsarbeidet som norm. Dette kan bidra til at det blir vanskeligere å utvikle eller vedlikeholde typer av sosial integrasjon som bygger på andre samværsformer/annen type organisering. Spissformulert kan man si at en ideologi som uttrykker at arbeidsmarkedet er den eneste fullverdige veien til sosial integrasjon og en positiv identitet, samtidig bidrar til å marginalisere dem som av ulike grunner er i en annen posisjon. Å knytte sosial integrasjon så tett til deltakelse på arbeidsmarkedet kan med andre ord lett bli en selvoppfyllende profeti.

Gjennomgående i meldingen er at arbeidsbegrepet overhode ikke problematiseres, men settes entydig lik inntektsgivende arbeid. Det inntektsgivende

arbeidet fremstår videre som basis for samfunnets organisering og vedlikehold, helt uavhengig av hva som produseres og under hvilke omstendigheter. Dette er delvis knyttet til at verdiskaping betraktes utelukkende som knyttet til pengeøkonomien, noe som gjør at verdiskaping som ikke inngår i denne sirkulasjonen, fremstår som usynlig eller ikke-eksisterende. Det inntektsgivende arbeidet fremstår imidlertid som grunnleggende også fordi funksjoner som deltakelse og sosial integrasjon knyttes direkte til deltakelse på arbeidsmarkedet uten videre problematisering. Spissformulert uttrykker meldingen en idé om at jo mer inntektsgivende arbeid det er i samfunnet, jo bedre er det for alles velferd.

Hva er lønnsarbeid?

Språklig sett kan meldingen ses som et uttrykk for lønnsarbeidets dominerende stilling som arbeid ved at den bruker begrepet arbeid synonymt med lønnsarbeid uten at dette tilsynelatende medfører problemer for forståelsen. En nærmere gjennomgang av hva lønnsarbeid er, vil derfor være på sin plass. Hva er de definitoriske trekkene som gjør at noe kan kalles for lønnsarbeid?

Lønnsarbeid defineres via en bestemt type sosial relasjon, nemlig at den ene parten selger sin arbeidskraft og får en lønn av den andre parten. Dette innebærer at den som selger arbeidskraften inngår en kontrakt om å underlegge seg arbeidsgivers styringsrett for den tiden kontrakten varer. Man kan med Pateman (1988) si at arbeidstakeren selger sin egen underordning. Gjennom å inngå arbeidskontrakten, aksepterer arbeidstakeren at arbeidsgiver har råderett over hans/hennes arbeidskraft og har det avgjørende ordet over hva som skal gjøres og hvordan, og oftest hvor. Hva man egentlig selger, kan imidlertid diskuteres, ikke minst i forhold til begreper som emosjonelt arbeid (Hochschild, 1983) og kunnskapsarbeid (Fossestøl, 2004). Også det filosofiske grunnlaget for en idé om at det er mulig å selge sin arbeidskraft uten å selge seg selv, har vært et tema for diskusjon (Ellingsæter, 2002; Pateman, 1988).

I dagens samfunn er arbeidskontrakten innskrevet i et større system av lover og avtaler. I tillegg til at den generelle lovgivningen også er gjeldende for arbeidslivet, har vi en arbeidsmiljølov som begrenser hva en arbeidskontrakt kan inneholde, og vi har en egen domstol for å dømme i tvister knyttet til arbeidslivet. I tillegg vil til enhver tid forhold på arbeidsmarkedet ha betydning

for hva arbeidsgiver i praksis kan kreve av arbeidstaker (se f.eks. Håpnæs & Rasmussen, 2008). Lover og avtaler begrenser arbeidsgivers styringsrett, men de opphever den ikke. Lønnsarbeid har derfor alltid et element av tvang og ufrihet innebygget.

En lønnsarbeiderrelasjon kan eksistere uavhengig av hvilke konkrete aktiviteter som faller inn under kontrakten eller hvor det gjøres; poenget er nettopp denne relasjonen. Om grått eller svart arbeid vil falle inn under definisjonen, kan diskuteres. Pahl (1997) peker for eksempel på at denne type arbeid ofte ikke kommer inn under studier som tar utgangspunkt i arbeid som registrert arbeid. Slikt arbeid unnslipper mange av de samfunnsmessige reguleringsene som gjelder for det legale arbeidet, men også dette arbeidet hviler på at det eksisterer en aktør som selger sin arbeidskraft og en som kjøper den. Når det i Velferdsmeldingen argumenteres for høy grad av deltagelse i arbeidslivet, er det åpenbart at det ikke er tale om svart eller grått arbeid.

Et spørsmål som reiser seg, er hvordan selvstendig inntektsgivende arbeid skal forstås. Dette er arbeid som innbringer penger, men uten at personen oppgir sin autonomi og blir lønnsarbeider. Selv om arbeidet ikke er definert via dets relasjon til arbeidsmarkedet, er det likevel definert via en markedsrelasjon, nemlig til det markedet der produktet eller tjenesten omsettes. Også dette blir derved en relasjonell definisjon som kan brukes uavhengig av hva som gjøres eller hvordan. I vanlig språkbruk vil også dette falle inn under et begrep av arbeid, og det vil også falle inn under Velferdsmeldingens arbeidsbegrep.

Å definere arbeid som lønnet arbeid, er en måte å bruke begrepet arbeid på som gjør det prinsipielt mulig å si at noe er arbeid og noe er ikke arbeid. Den vanligste avgrensningen av arbeidet er knyttet til tid. Noe av tiden er arbeidstid, noe er ikke arbeidstid. Tiden som ikke er arbeidstid er fri tid i den forstand at det i større grad er opp til den enkelte hvordan den skal disponeres. Det betyr ikke at den nødvendigvis er fri i en eller annen absolutt forstand, andre typer plikter kan gjøre at også den frie tiden er fylt med ting som må gjøres, men disse pliktene er ikke kontraktsfestet på samme måte som lønnsarbeidet. Selv om mange jobber kan være vanskelig avgrensbare, både i tid og på andre måter, er det sjelden vanskelig å avgjøre om en person har lønnsarbeid på et gitt tidspunkt eller ikke. Enten inngår man i en lønnsarbeiderrelasjon, eller så gjør man det ikke. Også her kan det være grensetilfeller, for eksempel i forbindelse med attføring, arbeidstrening ol., men i den store sammenheng gjelder dette et begrenset antall personer, og kan heller ses som en overgangsfase enn som noe som prinsipielt oppløser det klare skillet mellom å ha lønnet arbeid og ikke å ha det.

Lønnsarbeidet avgrenses altså gjennom en abstrakt og generell definisjon. At arbeid er organisert som lønnsarbeid, sier *ingen ting* om hva som gjøres, om hvordan arbeidet er organisert, om arbeidsmiljø, eller om det oppleves som meningsfullt, eller ikke. Det sier heller ingen ting om sosiale eller psykologiske konsekvenser, verken av selve det å ha lønnsarbeid eller det å ha en spesifikk type lønnsarbeid. Definisjonen er derfor objektiv i den forstand at den ikke er knyttet til om arbeidet subjektivt oppleves som arbeid eller ikke. Noen kan for eksempel si at arbeidet er hobbyen deres, og de er heldige som får betalt for å gjøre det de helst ønsker å gjøre. Andre kan si det motsatte: at en fritidsaktivitet blir til lønnet arbeid kan gjøre aktiviteten mindre lystbetonet (Svendsen, 2008).

Oppsummeringsvis kan vi så langt si at denne forståelsen av lønnsarbeidet er abstrakt i den forstand at enhver virksomhet som faller inn under den relasjonelle definisjonen kan karakteriseres som lønnsarbeid helt uavhengig av hva som faktisk foregår. Når begrepet arbeid brukes i Velferdsmeldingen, er det arbeid som avgrenses på denne måten det er snakk om. Lønnsarbeidet er knyttet til en eller et begrenset antall samfunnsformasjoner, og som vi har påpekt, er det historisk sett mer unntaket enn regelen at lønnsarbeidet fremstår som den dominerende måten å organisere arbeid på.

Arbeid som konkret realitet

Arbeid har imidlertid også en konkret side, noe også Velferdsmeldingen er inne på. Arbeid er faktisk virksomhet som er innvevd i konkrete sosiale relasjoner, og det produserer bruksverdier. Vi kan med Granovetter (1985) si at arbeidet er innskrevet (embedded) i spesifikke sosiale relasjoner. Å lage mat og passe barn vil være et uttrykk for spesifikke relasjoner i husholdet, men om det forstås som arbeid eller ikke, vil være avhengig av perspektiv. Det samme gjelder for det som skjer på en arbeidsplass. Også her vil det konkrete arbeidet som utføres, være innskrevet i de sosiale relasjonene som eksisterer på arbeidsplassen. Noe av det man gjør kan oppfattes som arbeid, mens noe annet, for eksempel å lese avisen eller snakke privat med en arbeidskollega, kan beskrives som ikke-arbeid. Vi kan altså arbeide (være på arbeid) uten å arbeide uten at dette innebærer en selvmotsigelse, fordi begrepet arbeid i første del av setningen brukes for å betegne den rammen man eksisterer innenfor på et gitt tidspunkt, altså relasjonen, mens den andre delen av setningen referer til det

som faktisk gjøres (eller ikke gjøres). Et annet eksempel er vurderingen av møter i forhold til arbeid. Møter er noe som klart hører innunder det mange forventes å gjøre på jobben, men alle forstår hva man mener hvis man sier at man ikke får arbeidet gjort fordi det er så mange møter. Her henspiller begrepet arbeid på konkrete arbeidsoppgaver som oppleves som mer "ordentlig" arbeid enn å delta på møter.

Med utgangspunkt i arbeid som konkret virksomhet, har det vært gjort utallige forsøk på å avgrense og definere arbeid. Et problem med å finne en allmenn definisjon av arbeid, er knyttet til at ikke alle samfunn har noe begrep for arbeid, og at arbeid alltid er innvevd i en sosial kontekst. Ved å bruke vårt begrep om arbeid, kan betydningen av den sosiale siden ved arbeidet lett forsvinne når vi bruker begrepet om aktiviteter i andre samfunn. For å snakke med Wittgenstein vil det være *vår* livssammenheng begrepet da hentes fra og forstås i forhold til, ikke sammenhengen i de andre samfunnene vi snakker om. Det å snakke om noe som arbeid, er derfor samtidig uttrykk for et spesifikt perspektiv med tilhørende verdier. Det er måten vi forstår og begrepsfester dette på som blir avgjørende for om noe defineres som arbeid eller ikke. Legger vi et konstruktivistisk perspektiv på dette, kan vi si at dette "noe" heller ikke forblir det samme; dette "noe" vil variere med hvilket perspektiv vi legger på det. Dette betyr at det ikke er aktiviteten i seg selv, og heller ikke omstendighetene den utføres under, som i seg selv avgjør om noe skal regnes som arbeid eller ikke (Grint, 2005).

Av dem som faktisk har arbeidet med å lage mer konkrete definisjoner og begrepsavklaringer i forhold til ordet arbeid, er det få – om noen – som setter spørsmålstegn ved om alt lønnsarbeid er arbeid. Det problematiseres av og til om alt lønnsarbeid er nyttig eller ikke, men at lønnsarbeid er arbeid, fremstår vanligvis som udiskutabelt. I noen sammenhenger snakkes det imidlertid om hva som er "ordentlig" eller "skikkelig" arbeid. Kriteriet for arbeid er da gjerne at det er tungt, slitsomt e.l. I slike tilfeller er det altså nødvendig å ha et prefiks foran ordet arbeid for å understreke at man ikke snakker om arbeid i allmenn forstand, men om "ordentlig" arbeid.

De tidligste klassiske økonomene mente at det var viktig å skille mellom produktivt og ikke-produktivt arbeid, men dette skillet er ikke fulgt opp av moderne økonomer, noe som også påpekes av Arendt (1996) og Wadel (1995). Diskusjonene om hva som er arbeid, begrenser seg til diskusjoner om hva som gjør at aktiviteter *utenfor* arbeidsmarkedet bør eller kan karakteriseres som arbeid; om inntektsgivende arbeid er arbeid, problematiseres ikke. Ar-

beid er like mye arbeid om det skjer innenfor politikken som i industrien, og det vil beskrives som å ha en økonomisk verdi så lenge det er betalt. Den norske statsministeren arbeider, i motsetning til deltakerne i det greske polis som ikke arbeidet. Litt paradoksalt kan det være at idrett på høyt nivå gir inntekt og beskrives som arbeid, mens utøverne fremdeles klassifiseres som amatører.

I våre dager er det, med noen unntak, relativt stor grad av enighet blant samfunnsforskerne om at det å sette arbeid lik lønnsarbeid er en for snever forståelse av begrepet arbeid (se f. eks. Glucksmann, 1995; Grint, 2005; Karlsson and Holmer, 1997; Wadel, 1995), og forskerne har fokusert på hva som bør inkluderes i begrepet arbeid i tillegg til lønnsarbeidet og på hvilket grunnlag. Dette har blant annet vært diskutert i relasjon til ulike typer av ulønnet arbeid som kvinners hus- og omsorgsarbeid i hjemmet (Beechey, 1988) og frivillig arbeid (Taylor, 2004). I spørsmålet om hvordan arbeid bør avgrenses mer generelt, finner vi ulike tilnærmingsmåter, noe som blant annet er knyttet til at arbeid subjektivt sett kan forstås så ulikt, i tillegg til at den samme handlingen kan ses som arbeid i en sammenheng, men ikke i en annen (Glucksmann, 1995; Pahl, 1997). Et skille går mellom de som bruker begrepet arbeid om aktiviteter på mange samfunnsområder og er på leting etter hva som er felles for arbeid på mange samfunnsmessige felt (Ransome, 1996; Wadel, 1977), og de som primært knytter arbeid til økonomi i substansiell forstand, dvs. til det som bidrar til et samfunns materielle overlevelse (Glucksmann, 1995; Karlsson and Holmer, 1997). Jeg skal her gjøre rede for Wadels arbeidsbegrep som eksempel på det første, og Glucksmanns begrep som eksempel på det siste.

Wadel (1977, 1995) diskuterer ulike typer av arbeid, og referer blant annet til noe han kaller "økonomenes arbeidsbegrep". Dette er ifølge Wadel et begrep som er svært enkelt, og det handler kun om at arbeid er en vare på arbeidsmarkedet, dvs. det er lønnsarbeid. Begrepet er "tomt" i den forstand at det ikke sier noe om hva som produseres, hvordan det produseres, eller de sosiale konsekvensene av å delta i produksjonen. Velferdsmeldingens arbeidsbegrep er et eksempel på en slik begrepsbruk. Wadel er imidlertid interessert i arbeidets betydning i en større sosial sammenheng og i et slikt perspektiv blir et tomt arbeidsbegrep lite hensiktsmessig. Han diskuterer derfor også andre definisjoner av arbeid og argumenterer for at et begrep om arbeid bør ta utgangspunkt i samfunnets verdier, og mener at all virksomhet som bidrar til å vedlikeholde samfunnet og dets verdier, bør kalles arbeid. I tillegg til lønnsarbeid, ubetalt arbeid som i hovedsak omfatter hus- og omsorgsarbeid innenfor

husholdet og frivillig arbeid, introduserer han begrepet "usynlig arbeid". Dette består for det første av relasjonelt arbeid; dvs. arbeid som skaper den relasjonelle infrastrukturen som det lønnede og ulønnede arbeidet foregår innenfor. Innenfor arbeidslivet består dette arbeidet av vedlikehold av de sosiale relasjonene på arbeidsplassen, og utenfor arbeidslivet består det i å vedlikeholde relasjonene i familien og i forhold til slekt, venner og lokalsamfunn. For det andre består det usynlige arbeidet av den komplementære aktivitet som er nødvendig for at mange yrkesroller kan utføres, spesielt når det gjelder mange av velferdsstatens yrker. Er man sosialarbeider eller lege, kan man ikke utføre sin yrkesrolle dersom den andre delen av rollesettet, dvs. klienten eller pasienten, ikke oppfyller sin rolle. Wadel peker på at vi her bare bruker arbeidsbegrepet om rollesettes ene del, men argumenterer for at også det sosialklienten eller pasienten gjør, bør betraktes som en form for arbeid. For det tredje peker han på at vårt politiske system er avhengig av at folk deltar i politikk på frivillig basis, at de følger med og diskuterer politiske spørsmål. Også dette faller inn under hans begrep om usynlig arbeid.

Som han selv skriver, medfører denne definisjonen at så godt som alt blir arbeid. Den er altså ikke videre egnet til å avgrense arbeid fra det som ikke er arbeid. Den er imidlertid godt egnet til å peke på avhengighetene som eksisterer mellom ulike typer av aktiviteter, og at de aktivitetene som tradisjonelt regnes som arbeid, er avhengig av at det utføres aktiviteter som vanligvis ikke kalles arbeid og ikke bare motsatt. Derved settes det også et implisitt spørsmålstegn ved ideen om at arbeid er en viktigere og mer verdifull aktivitet enn det som ikke kalles arbeid. Det samfunnsmessige verdihierarkiets tilsynelatende objektivitet, inkludert ideen om at produksjon er viktigere enn reproduksjon, blir utfordret ved at det pekes på de gjensidige avhengighetsforhold som eksisterer.

Empirisk sett er noe av bakgrunnen for Wadels diskusjon av arbeidsbegrepet knyttet til studier av arbeidsløshet. I et tidligere arbeid (Wadel, 1973) beskriver han hvordan en arbeidsløs mann selv definerer mye av det han driver med som arbeid og forsøker å få andre til å akseptere dette, noe som kan være vanskelig. Betydningen av å konseptualisere det han gjør som arbeid og få dette anerkjent av andre, knyttes til behovet for selvrespekt og respekt fra andre. Det perspektivet som Wadel forsøker å utvikle gjennom sitt arbeidsbegrep, ser med andre ord ut til også å være knyttet til egalitære og humanistiske verdier.

Glucksmann (1995, 2005) forsøker, i likhet med Wadel, å finne et begrep for arbeid som favner arbeid som sosial realitet. Hun avviser at arbeid er be-

grenset til lønnsarbeid, men ønsker heller ikke en definisjon der hva som helst kan inkluderes. Hennes poeng er at det foregår arbeid innenfor ulike sfærer i samfunnet og at arbeidet innenfor de ulike sfærene er knyttet sammen og danner betingelser for hverandre. Å studere hvordan arbeidet i de ulike sfærene er knyttet sammen og utgjør en helhet er sentralt også for å forstå arbeidet innenfor den enkelte sfære. Arbeidet innenfor husholdssfæren og organiseringen av dette, inkludert den kjønnsmessige arbeidsdelingen, kan for eksempel ikke forstås uavhengig av organiseringen av det lønnede arbeidslivet og motsatt.

Selve arbeidsbegrepet knytter hun til økonomi, og økonomi definerer hun som knyttet til produksjon og reproduksjon av livsbetingelsene i et gitt samfunn. Hun snakker om en "økonomisk bunnlinje" og peker på at det vil medføre sammenbrudd hvis den blir overskredet: Hvis babyer ikke blir tatt vare på, vil de dø, hvis man slutter å produsere og tilberede mat vil folk til slutt sulte, og hvis jernbanearbeiderne streiker har dette økonomiske ringvirkninger, blant annet fordi folk ikke kommer på jobben. Hun har med andre ord en forståelse av økonomi som ikke er avgrenset til pengene eller markedet. Setter vi Glucksmanns begreper om arbeid i relasjon til Arendts begreper, finner vi at perspektivene har likhetpunkter ved at de begge legger vekt på arbeidets tilknytning til menneskelige livsprosesser. Glucksmann skiller imidlertid ikke mellom det arbeidet som er knyttet til vedlikehold av mennesket som naturvesen og det som skaper mer varige produkter.

Glucksmann skriver seg inn i en antropologisk tradisjon der denne type substansiell definisjon av økonomi har vært mer vanlig, noe som har sammenheng med at antropologi tradisjonelt sett har dreid seg om studier av samfunn der eventuelle markeder har en begrenset funksjon, og også bruken av penger er begrenset.² I tradisjonelle samfunn fantes det heller ikke ulike sfærer for politikk, økonomi og religion slik vi har i moderne samfunn hvor disse samfunnsområdene utgjør separate sfærer, med hver sin organisering. I moderne samfunn har imidlertid det økonomiske feltet en særstilling. På den ene siden har vi "næringslivet" som er den sektoren som i størst grad faller inn under en substansiell definisjon av økonomi, og som kan kontrasteres mot samfunnsområder som politikk og religion. På den annen side forstår vi i moderne samfunn "økonomi" som knyttet til penger, og der for eksempel BNP fremstår som et uttrykk for samfunnets rikdom. Økonomi vil derfor omfatte svært mye mer enn næringslivet. Spissformulert er det hos oss pengene som definerer økonomien, og arbeid i økonomisk forstand er lik lønnsarbeid. At man må regne om verdien av husholdsarbeid, eller naturen for den saks skyld, til penger

for å kunne begrepsfeste det som økonomisk, er et eksempel på dette. Sammenlikner vi med hvordan man gjerne har tenkt om økonomi i slektskapsbaserte samfunn, ser det ut til at vi har fått en dobbelt transformasjon av hva som oppfattes som økonomisk og derved også som arbeid: På den ene siden regnes nå bare produksjon utenfor husholdet som arbeid, og på den annen side regnes all inntektsgivende virksomhet som arbeid.

Mye av aktiviteten innenfor de andre samfunnsmessige områdene inngår også som en del av pengeøkonomien, og mye av arbeidet utføres som lønnet arbeid. Både pengene som sådan og lønnsarbeid knytter derved også de andre feltene til økonomien. Gjennom pengene og lønnsarbeidet ser det altså ut til at pengeøkonomien invaderer alle offentlige områder, også de som i utgangspunktet ikke ville falle inn under en substansiell definisjon av det økonomiske. På det samfunnsmessige nivået foregår mye lønnsarbeid utenom det substansielt økonomiske feltet, for eksempel innenfor politikk og religion, og det blir derfor tveitydig om dette er arbeid i substansiell forstand. På den ene siden kan man si at arbeid innenfor disse samfunnsområdene ikke tilhører det substansielt økonomiske feltet. Å arbeide som prest vil i dag sjelden forstås som knyttet til samfunnets overlevelse. På den annen side kan man argumentere med at lønnsarbeidet bidrar til den enkeltes forsørgelse og derved kan det sies å være økonomisk i en substansiell forstand. Glucksmann mener dette, og bruker som eksempel at det å lufte en annens hund for penger er arbeid mens det å gå ut med sin egen ikke er det (Glucksmann, 1995 s.70). Om vi skal forstå det slik at alt lønnsarbeid er arbeid fordi det inngår i forsørgelsen av den enkelte, kan også dette ses som et uttrykk for pengeøkonomiens rådende hegemoni i samfunnet.

Glucksmanns perspektiv faller delvis sammen med Wadels ved at også hun forsøker å se sammenhenger og avhengigheter mellom aktiviteter som foregår innenfor ulike samfunnsmessige felt. Hun skiller seg imidlertid fra ham, ved at hun setter et skille mellom aktiviteter som faller inn under en substantivistisk definisjon av økonomi og som hun kaller arbeid, og aktiviteter som faller utenfor og ikke er arbeid. Felles for dem begge er at de opererer med et arbeidsbegrep som er mer omfattende enn lønnsarbeid.

Avslutning

I de presenterte eksemplene forstås begrepet arbeid og forholdet mellom arbeid og lønnsarbeid på ulike måter. Wadel og Glucksmann betrakter lønnsar-

beidet som en delmengde av arbeid: Alt lønnsarbeid er arbeid, men alt arbeid er ikke lønnsarbeid. I Velferdsmeldingen ses derimot arbeid som synonymt med lønnsarbeid eller inntektsgivende arbeid. Derigjennom usynliggjøres at det også finnes andre former for arbeid, noe som ikke i samme grad hadde skjedd dersom man spesifiserte at det var lønnsarbeid det var snakk om.

Jeg har videre forsøkt å vise at begrepet arbeid i noen sammenhenger brukes som et abstrakt begrep, knyttet til samfunnets overordnede organisering, mens det i andre sammenhenger peker mot arbeid som konkret sosial realitet. Velferdsmeldingens arbeidsbegrep er eksempel på et abstrakt arbeidsbegrep, mens Wadel og Glucksmanns forsøker å avgrense arbeid som konkret realitet. Hvis ikke disse to betydningene av begrepet holdes klart adskilt, er det fare for at man trekker konklusjoner det ikke er grunnlag for. I Velferdsmeldingen trekkes det for eksempel konklusjoner om arbeidets betydning for den enkelte med hensyn til sosial tilhørighet og deltakelse. Ønsker man å si noe om arbeidets betydning for samfunnets individer, må man imidlertid ta utgangspunkt i arbeid som et konkret fenomen, og ikke den abstrakte realiteten som meldingens arbeidsbegrep refererer til. Meldingens ambisjon om å finne sammenhenger mellom arbeid som et abstrakt fenomen og konkrete sosiale realiteter, er derfor feilslått. At man her blander sammen ulike samfunnsmessige nivåer, kan imidlertid være vanskelig å oppdage fordi begrepet arbeid er så mangetydig, noe som gjør det vanskeligere å se at meldingen faktisk refererer til fenomener av helt ulik karakter.

Arbeid som lønnsarbeid eller abstrakt arbeid er knyttet til en historisk spesifikke samfunnsformasjon, mens det konkrete arbeidsbegrepet er mer allment, og ikke knyttet til en spesifikke historisk epoke. Så lenge det har vært mennesker på jorda har de arbeidet i ordets konkrete betydning, men å organisere store deler av arbeidet som lønnsarbeid, er nytt i historisk sammenheng. Det er med andre ord mulig å tenke seg samfunn der arbeidskraft ikke er en vare og der lønnsarbeid ikke finnes eller har liten samfunnsmessig betydning, og der den samfunnsmessige arbeidsdelingen er basert på andre mekanismer enn lønnsarbeidet og pengene. Spissformulert ser det imidlertid ut til at i en del debatter trekker man slutningen at lønnsarbeid alltid må eksistere fordi arbeid som konkret virksomhet alltid må finne sted. En slik feilaktig allmenngjøring av lønnsarbeidet lukker muligheten for å tenke alternativer til lønnsarbeidet. Bruken av det mer generelle begrepet arbeid når man egentlig mener lønnsarbeid, bidrar til en slik allmenngjøring, ikke minst fordi det bidrar til å usynliggjøre at det også finnes andre typer arbeid enn det betalte arbeidet.

Arbeid er også i høy grad vevd inn i sosiale og moralske verdier i vårt samfunn, og en diskusjon av om noe er arbeid eller ikke, er derfor også knyttet til hvilke belønninger en aktivitet skal gi, for eksempel i form av penger, sosial og moralsk status, sosiale rettigheter eller fritid. En diskusjon om hva som er arbeid, er derfor samtidig en debatt om hva som er verdifullt. Deltar man på arbeidsmarkedet er ens status som arbeidende udiskutabel, men gjør man det ikke, er det mer usikkert om man arbeider eller ikke, og både for den enkelte og for ulike grupper kan det bli viktig å få anerkjent det en gjør som arbeid. Å benevne noe som arbeid, er derfor i høy grad et uttrykk for en interesse og en virkelighetsforståelse.

Noter

- * Artikkelen er skrevet som del av prosjektet "Arbeidets mening. Om arbeid, verdsetting og identitet", finansiert av Arbeidsprogrammet i Norges Forskningsråd.
- 1. Ulike måter å beregne denne verdien på vil gi noe ulikt resultat. Poenget her er imidlertid å fastslå at uansett hvordan man regner utgjør dette en svært stor del av samfunnets verdiskaping.
- 2. På 60- og 70-tallet var det en heftig diskusjon innenfor antropologiske fagkretser mellom dem som mente at økonomi burde defineres substansielt, dvs. som knyttet til produksjon og distribusjon av materielle goder, og dem som mente økonomi handlet om allokering av knappe ressurser til alternative mål, dvs det man kan kalle "økonomisering", og som kan gjelde på alle livets områder. Se for eksempel Burling (1962), Dalton (1961), Polanyi (2001).

Referanser

- Arendt, H. (1996) *Vita activa. Det virksomme liv*. Oslo: Pax
- Beechey, V. (1988) Rethinking the definition of work. I: J. Jensson, E. Hagen & C. Reddy (eds.) *Feminization of the Labour Force*. Cambridge: Polity Press
- Blakar, R.M. (2006) *Språk er makt*. Oslo: Pax
- Bråten, S. (1972) Model Monopoly and Communication: Systems Theoretical notes on democratization. *Acta Sociologica*, 16: pp 98-107
- Burling, R. (1962) Maximization Theories and the Study of Economic Anthropology. *American Anthropologist*, 64:4
- Dalton, G. (1961) Economic Theory and Primitive Society. *American Anthropologist*, 63: pp 1-25

- Ellingsæther, A. L. (2002) Postindustrielle tidskontrakter. I: A. L. Ellingsæter & J. Solheim (red.) *Den usynlige hånd*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Fossestøl, K. (2004) *Relasjonsmestrene. Om kunnskapsarbeidere i det nye arbeidslivet*. Oslo: Gyldendal
- Glucksmann, M.G. (1995) Why "Work"? Gender and the "Total Social Organization of Labour". *Gender, Work and Organization*, 2:2 pp 63-75.
- (2005) Shifting boundaries and interconnections: Extending the "total social organization of labour". I: L. e. a. Pettinger (ed.) *A New Sociology of Work?* Malden, Mass: Blackwell
- Granovetter, M. (1985) Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91:3 pp 481-510
- Grint, K. (2005) *The sociology of work : introduction*. Cambridge: Polity Press
- Helldèn, A. (1979) *Arbete. Ur arbetets idehistoria*, Södertälje: Gidlunds
- Hochschild, A. R. (1983) *The Managed Heart. The Commercialization of Human Feelings*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press
- Håpnes, T. & B. Rasmussen (2008) Postbyråkratiske organisasjoner – et inkluderende arbeidsliv? *Tidsskrift for Velferdsforskning* 1 pp 34-48
- Karlsson, J.C. & J. Holmer (1997) *Work – quo vadis? : re-thinking the question of work*. Aldershot: Ashgate
- Kildal, N. (1998) Velferd og arbeidspålit. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 1:1
- (2005) *Fra arbeidsbegrepet historie: Aristoteles til Marx*. Bergen: Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier, Universitetsforskning
- Koren, C. (2001) *Om økonomisk verdsetting av ubetalt arbeid*. Oslo: NOVA
- Marx, K. (1970) "Kapitalen 1". I: J. Elster & T. Lorenz (red.) *Karl Marx: Verker i utvalg. Bind 5*. Oslo: Pax
- Pahl (1997) Bringing work to life. I: J. C. Karlsson & J. Holmer (eds.) *Work – quo vadis? : re-thinking the question of work*. Aldershot: Ashgate
- Parkin, D. (1979) The Categorization of Work: cases from coastal Kenya in S. Wallman (ed.) *Social Anthropology of Work*. London: Academic Press
- Pateman, C. (1988) *The sexual contract*. Cambridge: Polity Press
- Polanyi, K. (2001) The Economy as Instituted Process in M. Granovetter & R. Swedberg (eds.) *The Sociology of Economic Life*. Boulder, Colorado: Westview Press
- Ransome, P. (1996) *The Work Paradigm. A theoretical investigation of the concepts of work*. Aldershot: Aveburt
- Rifkin, J. (1995) *The end of work : the decline of the global labor force and the dawn of the post-market era*. New York: G.P. Putnam's Sons

- Schwimmer, E. (1979) The Self and the Product: concepts of work in comparative perspective in S. Wallman (ed.) *Social anthropology of work*. London: Academic press
- Sivesind, K. H. (2006) Frivillig arbeid i Norge. *NopusNytt* 4
- Solheim, J. (2007) *Kjønn og modernitet*, Oslo: Pax
- St.meld. nr. 35 (1994-1995) Velferdsmeldingen
- St.melding nr. 39. (2006-2007) Frivillighet for alle
- Svendsen, L. (2008) *Work*, Stocksfield, : Acumen
- Taylor, R.F. (2004) Extending Conceptual Boundaries: Work, Voluntary Work and Employment. *Work, Employment & Society*, 18: pp 29-49
- Tilgher, A. (1977) *Work. What it has meant to men through the ages*. New York: Arno Press
- Wadel, C. (1973) *Now, whose fault is that? : the struggle for self-esteem in the face of chronic unemployment*. Toronto: Institute of Social and Economic Research, Memorial University of Newfoundland
- (1977) Hva er arbeid? Noen refleksjoner om arbeid som aktivitet og begrep. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 18:5-6
- (1995) *Det skjulte arbeid*
- Waring, M. (1988) *Counting for Nothing*. Wellington: Allen & Unwin
- Wittgenstein, L. (1997) *Filosofiske undersøkelser*. Oslo: Pax Forlag

Sammendrag

Artikkelen diskuterer ulike måter å bruke begrepet arbeid på. Velferdsmeldingen, en stortingsmelding som beskriver forholdet mellom arbeid og velferd, går gjennom med hensyn til bruken av begrepet arbeid, og dette settes i kontrast til hvordan forskerne Wadel og Glucksmann utvikler begrepet. Gjennomgangen viser at i Velferdsmeldingen brukes begrepet arbeid synonymt med lønnsarbeid, noe som peker mot arbeidets abstrakte sider. Wadel og Glucksmann opererer derimot begge med konkrete arbeidsbegreper, selv om de også er ulike. Wadel konstruerer et arbeidsbegrep ut fra en idé om at alt som i en generell forstand bidrar til å vedlikeholde samfunnsmessige verdier, bør betraktes som arbeid. Glucksmann derimot, definerer arbeid i termer av økonomi i substantivistisk forstand, altså det som er nødvendig for samfunnets materielle overlevelse.

Artikkelen peker på at det i Velferdsmeldingen foregår en sammenblanding av lønnsarbeidet som generell abstrakt kategori, og arbeid som sosial realitet,

noe som viser seg ved at det i meldingen trekkes konklusjoner om arbeidets konkrete sosiale konsekvenser på grunnlag av en abstrakt forståelse av arbeid. Arbeidsbegrepets mangetydighet gjør at det er lett å trekke denne type feilaktige slutninger.